

ISSN: 1991-3494 (Print)
ISSN: 2518-1467 (Online)

**SCIENTIFIC JOURNAL OF
PEDAGOGY AND ECONOMICS**

**№4
2026**

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

PUBLISHED SINCE 1944

4 (422)

July – August 2026

ALMATY, 2026

EDITOR-IN-CHIEF:

ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of Central Asian Academic Research Center, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

EDITORIAL BOARD:

RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal "Standards and Monitoring in Education" (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Prague, Czech Republic), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of Central Asian Academic Research Center, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>, <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: «Central Asian Academic Research Center» LLP (Almaty).

The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan

№ KZ50VPY00121155, issued on 05.06.2025

Thematic focus: «*publication of the results of new achievements in the field of fundamental sciences*»

Periodicity: 6 times a year.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Central Asian Academic Research CenterB» LLP, 2026

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Прага, Чехия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС (Алматы қ.).

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 05.06.2025 ж. берілген № **KZ50VPY00121155** мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС, 2026

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Прага, Чехия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафиевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр» (г. Алматы).

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан

№ KZ50VPY00121155 выданное 05.06.2025 г.

Тематическая направленность: «публикация результатов новых достижений в области фундаментальных наук».

Периодичность: 6 раз в год.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр», 2026

CONTENTS

PEDAGOGY

Abdrasilov B.S., Shinetova L.E., Bekenov N.K.

Evolution of Educational Assessment in Kazakhstan: From Unified National Testing Digitalization to a Competency-Based Model.....14

Arystanova S.A., Maimatayeva A.D., Zhandavletova R.B.

Teaching neurobiology at secondary school level: evidence from teacher observations and student reflective journals.....30

Bauyrzhan L.N., Zhylysbayeva A.N., Zhylysbayeva G.N.

Possibilities and difficulties in applying artificial intelligence for learning inorganic chemistry.....44

Beysembaeva T.Z., Almukhambetova Z.B.

Psychological and pedagogical features of self-regulation of future teachers.....64

Berdi D.K., Sarbayeva M.T., Meirbekov A.K.

Ways to develop the research competence of future chemistry teachers in the context of digital education.....82

Yessenbayeva A.M., Rakhmetova R.S.

Opportunities of modern digital technologies in the development of reading skills.....98

Jakina A.A., Abykenova D.B., Kopeev Zh.B.

Integration of artificial intelligence in education in the context of institutional barriers and entrepreneurial potential.....117

Zhalgasbekova Zh.K., Zulpkykhar Zh.E., Zhunusova D.

Telegram bot is an effective digital assistant for computer science teachers.....132

Zhekeyeva A.E., Akzholova A.T., Saduakas G.T.

The effectiveness of using digital technologies in completing tasks aimed at developing reading literacy.....151

Zhalel A., Bidoldoy A., Bazarbaeva B.

Pedagogical technologies for developing endurance considering the age-specific characteristics of football players.....166

Kerimbayeva R., Syzdykbayeva A., Iminova Yu.

Inclusive preschool education in Kazakhstan: practices of children's play adaptation according to interviews with teachers.....184

Nurbekova M.A., Moldakhanova D., Myrzakhmetova N.O.

Integration of STEM approaches into chemistry teaching in the educational process.....205

Nurbekova G.F., Serik M., Maulenova M.A.

Teaching learners methods of comprehensive big data analysis and visualization.....229

Nurgaliyeva K.E., Bakytказы T., Ferreira E.

Application of teaching practice in stem education for pre-service physics teacher preparation.....248

Orazbayeva F.Sh.

Pedagogical processes and polyparadigmatic positions in the conversational space.....271

Rakhimova M.N., Bozhig Zh., Satabaeva G.K.

Socio-ecological model as the basis of analysis of vitality and motor activity of students.....286

Rizakhodjayeva G.A.

Unlocking the potential: the educational impact of art-based technologies.....305

Sambetova R.A., Varyaev A.A., Uxikbayev Ye.Z.

Generative AI and its effect on academic performance in computer science education.....324

Torgayeva Sh.A., Nasirov A.A., Rakhimbayeva A.A.

Adaptive AI tools as digital scaffolds for EFL writing.....347

Tuyakov Y., Yessetov Y., Shuakayev M.

Developing high school students' spatial thinking through the use of digital technologies.....363

ECONOMY

Aidarov D.Kh., Taibek Zh.K., Turalina S.M.

Assessing the impact of financial risks on enterprise financial stability.....385

Amanbayeva A.A., Nurpeisova A.Z., Tolemissova D.A.

Digital transformation of regional socio-economic systems.....404

Biken W., Aitkazin Z., Aitkazina M.

Blended finance and credit guarantees of international financial institutions in Kazakhstan.....421

Juman J., Medukhanova L.A., Seriyeva Zh.A.

Trade and investment cooperation between Kazakhstan and Central Asian countries.....435

Kazhyken M.

A methodological framework for measuring national economic adaptivity and adaptation.....451

Kireyeva A., Rab Nawaz Lodhi, Bekbossinova A.S.

Determinants and strategic directions for enhancing women's access to quality employment in Kazakhstan.....468

Kokenova A.T., Moldabekov B., Koptayeva G.P.

Modeling of the power of cooperatives for the organizational and economic mechanism of sustainable development of the living system of the Turkestan Region.....490

Kulanova D.A., Seisenbayeva Zh.M., Kydyrova Zh.Sh.

Innovative infrastructure of light industry: integration of financial instruments and structural transformations.....517

Nurgaliyeva K., Bissenbayeva S., Zhumaxanova K.

Social entrepreneurship in Kazakhstan: current state, support mechanisms and development directions.....550

Omarkozhayeva A.N., Abikayeva M.D., Yardyakova I.V.

Tourism as a factor enhancing the socio-economic resilience of Kazakhstan's monotowns.....569

Rustemuly M., Sikhimbayeva D.R., Sikhimbayev M.R.

Payments for subsoil use and economic evaluation of mineral resources.....590

Shalbolova U.Zh., Salykov A.M., Junusova A.T.

Assessment of the effectiveness of an investment project in housing construction with consideration of digital transformation.....605

Skakova S.N., Davletova M.T., Gerasimenko V.V.

The impact of digital marketing on consumer behavior in domestic tourism in Kazakhstan.....626

Tazhikenova S.K., Zayakina A.V., Bulakbay Zh.M.

Economic assessment of Kazakhstan's residential real estate market: trends, regional differences and development factors.....654

Tekenova A., Yerzhanov A., Zharylkasinova M.

Internal control of commodity transactions in trade under digital transformation.....683

Tuzubekova M.K., Zhumagulova A.K., Baimbetov M.K.

Assessment of the investment attractiveness of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan: a regional comparative analysis.....702

Yerimpasheva A.T., Tarakbaeva R.Ye., Myrzakhmetova A.M.

Digitalization and artificial intelligence in the economy: theoretical foundations, legal regulation, and competency development.....721

Zagidullina Z.R., Ismailova R.A., Tolon M.

The role of special economic zones in shaping Kazakhstan's state export policy.....738

Zhumabekov A., Osmanov Zh., Zubecs A.

Transformation of mechanisms of state support for entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan.....753

Zhussupova Zh.K., Duiskenova R.Zh., Baybolova L.K.

Integration of digital technologies and environmentally sustainable practices in the hotel industry: a systematic literature review.....775

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Абдрасилов Б.С., Шинетова Л.Е., Бекенов Н.К.

Қазақстанның бағалау жүйесінің эволюциясы: Ұлттық бірыңғай тестілеуді цифрландырудан құзыреттілік моделіне өту.....14

Арыстанова С.А., Майматаева А.Д., Жандавлетова Р.Б.

Орта мектеп деңгейінде нейробиологияны оқыту: мұғалім бақылаулары мен оқушылардың рефлексивтік күнделіктерінен алынған дәлелдер.....30

Бауыржан Л.Н., Жылысбаева А.Н., Жылысбаева Г.Н.

Бейорганикалық химияны оқытуда жасанды интеллектті қолданудың мүмкіндіктері мен қиыншылықтары.....44

Бейсембаева Т.Ж., Альмухамбетова Ж.Б.

Болашақ педагогтардың өзін-өзі реттеуінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері.....64

Берді Д.К., Сарбаева М.Т., Мейірбеков А.К.

Цифрлық білім беру жағдайында болашақ химия мұғалімдерінің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту жолдары.....82

Есенбаева А.М., Қойшигулова Д.М.

Оқу дағдыларын дамытудағы заманауи цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері.....98

Джакина А.А., Абыкенова Д.Б., Копеев Ж.Б.

Институционалдық кедергілер мен кәсіпкерлік әлеует контекстінде білім берудегі жасанды интеллекттің интеграциясы.....117

Жалғасбекова Ж.К., Зулпыхар Ж.Е., Жунусова Д.Ж.

Telegram-бот – информатика мұғалімінің тиімді цифрлық көмекшісі.....132

Жекеева А.Е., Ақжолова А.Т., Садуақас Г.Т.

Оқу сауаттылығын қалыптастыруға арналған тапсырмаларды орындауда цифрлық технологияны қолданудың тиімділігі.....151

Жалел А., Бидолдой А., Базарбаева Б.

Футболшылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып төзімділікті қалыптастырудың педагогикалық технологиялары.....166

Керимбаева Р.К., Сыздықбаева А.Д., Иминова Ю.Б.

Қазақстандағы инклюзивті мектепке дейінгі білім беру: педагогтармен сұхбат деректері бойынша балаларды ойынға бейімдеу практикасы.....184

Нурбекова М.А., Молдаханова Д., Мырзахметова Н.О.

Білім берудегі химияны оқытуда STEM тәсілдерін интеграциялау.....205

Нурбекова Г.Ф., Серік М., Мауленова М.А.

Білім алушыларды үлкен деректерді кешенді талдау және визуализациялау әдістеріне үйрету.....229

Нұрғалиева Қ.Е., Бақытқазы Т., Феррейра Э.

Болашақ физика мұғалімдерін даярлауда STEM білім беру жағдайында оқыту
тәжірибесін қолдану.....248

Оразбаева Ф.Ш.

Сөйлесім кеңістігіндегі педагогикалық үрдістер мен полипарадигмалық ұстанымдар.....271

Рахимова М.Н., Бөжиг Ж., Сатабаева Г.К.

Студенттердің тіршілік қабілеттілігі мен қозғалыс белсенділігін талдаудың негізі
ретіндегі әлеуметтік-экологиялық модель.....286

Ризаходжаева Г.А.

Мүмкіндіктерді ашу: арт-технологиялардың білім берудегі әсері.....305

Самбетова Р.А., Верьяев А.А., Уксикбаев Е.З.

Генеративтік жасанды интеллект және оның информатиканы оқытуда әсері.....324

Торғаева Ш.А., Насиров А.А., Рахимбаева А.А.

EFL жазуын оқытудағы цифрлық тірек ретіндегі бейімделгіш жасанды интеллект
құралдары.....347

Тұяқов Е., Есетов Е., Шуақиев М.

Цифрлық технологияларды пайдалану негізінде жоғары сынып оқушыларының
кеңістіктік ойлауын дамыту.....363

ЭКОНОМИКА**Айдаров Д.Х., Тайбек Ж.Қ., Туралина С.М.**

Қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына әсерін бағала.....385

Аманбаева А.А., Нурпейсова А.З., Толемисова Д.А.

Аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйелердің цифрлық трансформациясы.....404

Бикен В., Айтқазин Ж., Айтқазина М.

Қазақстандағы халықаралық қаржы ұйымдарының аралас қаржыландыруы және
кредиттік кепілдіктері.....421

Жұман Ж., Медуханова Л.А., Сериева Ж.А.

Қазақстан мен Орталық Азия елдерінің сауда-инвестициялық ынтымастығы.....435

Қажыкен М.

Ұлттық экономиканың бейімділігі мен бейімделуін өлшеудің әдіснамалық тәсілі.....451

Киреева А., Лодхи Р.Н., Бекбосинова А.С.

Қазақстанда әйелдердің сапалы жұмыспен қамтылуына қолжетімділікті кеңейтудің
детерминанттары мен стратегиялық бағыттары.....468

Көкенова А.Т., Молдабеков Б.К., Коптаева Г.П.

Түркістан облысының мал шаруашылығы жүйелерін тұрақты дамытудың
ұйымдастырушылық-экономикалық тетігіне кооперативтік шаруашылықтардың
әсерін модельдеу.....490

Қуланова Д.А., Сейсенбаева Ж.М., Кыдырова Ж.Ш.

Жеңіл өнеркәсіптің инновациялық инфрақұрылымы: қаржы құралдарының интеграциясы және құрылымдық қайта құру.....517

Нұрғалиева К., Бисенбаева С., Жұмаксанова К.

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлік: қазіргі жағдайы, қолдау тетіктері және даму бағыттары.....550

Омаркожаева А.Н., Абикаева М.Д., Ярдякова И.В.

Туризм Қазақстан моноқалаларының әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын арттыру факторы ретінде.....569

Рүстемұлы М., Сихимбаева Д.Р., Сихимбаев М.Р.

Жер қойнауын пайдаланғаны үшін төлемдер және минералды-шикізат ресурстарын экономикалық бағалау.....590

Шалболова У.Ж., Салыков А.М., Джунусова А.Т.

Цифрлық трансформацияны ескере отырып тұрғын үй құрылысындағы инвестициялық жобаның тиімділігін бағалау.....605

Скакова С.Н., Давлетова М.Т., Герасименко В.В.

Қазақстандағы ішкі туризм саласында цифрлық маркетингтің тұтынушылардың мінез-құлқына әсері.....626

Тәжікенова С.К., Заякина А.В., Бұлақбай Ж.М.

Қазақстанның тұрғын жылжымайтын мүлік нарығын экономикалық бағалау: үрдістер, өңірлік айырмашылықтар және даму факторлары.....654

Текенова А.У., Ержанов А.Қ., Жарылқасинова М.Ж.

Саудадағы тауарлық операцияларды ішкі бақылаудың цифрлық трансформация жағдайындағы ерекшеліктері.....683

Түзубекова М.К., Жұмағұлова А.К., Баимбетов М.К.

Қазақстан Республикасы агроөнеркәсіптік кешенінің инвестициялық тартымдылығын бағалау: өңірлік салыстырмалы талдау.....702

Еримпашева А.Т., Таракбаева Р.Е., Мырзахметова А.М.

Экономикадағы цифрландыру және жасанды интеллект: теориялық негіздері, құқықтық реттеу және құзыреттіліктерді дамыту.....721

Загидуллина З.Р., Исманлова Р.А., Толон М.

Қазақстанның мемлекеттік экспорттық саясатын қалыптастырудағы арнайы экономикалық аймақтардың рөлі.....738

Жұмабеков А., Османов Ж., Зубец А.

Қазақстан Республикасында кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау механизмдерінің трансформациясы.....753

Жусупова Ж.К., Дүйсеннова Р.Ж., Байболова Л.К.

Қонақ үй индустриясында цифрлық технологиялар мен экологиялық тұрақты тәжірибелерді интеграциялау: жүйелі әдебиеттерге шолу.....775

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Абдрасилов Б.С., Шинетова Л.Е., Бекенов Н.К.

Эволюция системы оценивания в Казахстане: от цифровизации Единого национального тестирования к компетентностной модели.....14

Арыстанова С.А., Майматаева А.Д., Жандавлетова Р.Б.

Преподавание нейробиологии на уровне средней школы: данные наблюдений учителей и рефлексивных дневников учащихся.....30

Бауыржан Л.Н., Жылысбаева А.Н., Жылысбаева Г.Н.

Перспективы и трудности использования искусственного интеллекта в изучении неорганической химии.....44

Бейсембаева Т.Ж., Альмухамбетова Ж.Б.

Психолого-педагогические особенности саморегуляции будущих педагогов.....64

Берди Д.К., Сарбаева М.Т., Мейрбеков А.К.

Пути развития исследовательских компетенций будущих учителей химии в условиях цифрового образования.....82

Есенбаева А.М., Койшигулова Д.М.

Возможности современных цифровых технологий в развитии навыков чтения.....98

Джакина А.А., Абыкенова Д.Б., Копеев Ж.Б.

Интеграция искусственного интеллекта в образовании в контексте институциональных барьеров и предпринимательского потенциала.....117

Жалгасбекова Ж.К., Зулпыхар Ж.Е., Жунусова Д.Ж.

Telegram-бот — эффективный цифровой помощник учителя информатики.....132

Жекеева А.Е., Акжолова А.Т., Садуакас Г.Т.

Эффективность использования цифровых технологий при выполнении заданий, направленных на формирование читательской грамотности.....151

Жалел А., Бидолдой А., Базарбаева Б.

Педагогические технологии формирования выносливости с учетом возрастных особенностей футболистов.....166

Керимбаева Р.К., Сыздыкбаева А.Д., Иминова Ю.Б.

Инклюзивное дошкольное образование в Казахстане: практики игровой адаптации детей по данным интервью с педагогами.....184

Нурбекова М.А., Молдаханова Д., Мырзахметова Н.О.

Интеграция STEM-подходов в преподавание химии в образовательном процессе.....205

Нурбекова Г.Ф., Серік М., Мауленова М.А.

Обучение студентов методам комплексного анализа и визуализации больших данных.....229

Нұргалиева Қ.Е., Бакытказы Т., Феррейра Э.П.

Применение практики обучения в условиях STEM-образования при подготовке будущих учителей физики.....248

Оразбаева Ф.Ш.

Педагогические процессы и полипарадигматические позиции в диалоговом пространстве.....271

Рахимова М.Н., Бөжиг Ж., Сатабаева Г.К.

Социально-экологическая модель как основа анализа жизнеспособности и двигательной активности студентов.....286

Ризаходжаева Г.А.

Раскрытие потенциала: анализ образовательного воздействия арт-технологий.....305

Самбетова Р.А., Верьяев А.А., Уксикбаев Е.З.

Генеративный искусственный интеллект и его влияние на успеваемость в образовании в области информатики.....324

Торгаева Ш.А., Насиров А.А., Рахимбаева А.А.

Адаптивные инструменты ИИ как цифровые опоры в обучении англоязычному письму.....347

Туяков Е., Есетов Е., Шуакаев М.

Развитие пространственного мышления учащихся старших классов на основе использования цифровых технологий.....363

ЭКОНОМИКА**Айдаров Д.Х., Тайбек Ж.К., Туралина С.М.**

Оценка влияния финансовых рисков на финансовую устойчивость предприятий.....385

Аманбаева А.А., Нурпейсова А.З., Толемисова Д.А.

Цифровая трансформация региональных социально-экономических систем.....404

Бикен В., Айтказин Ж., Айтказина М.

Бленд-финансирование и кредитные гарантии международных финансовых организаций в Казахстане.....421

Жуман Ж., Медуханова Л.А., Сериева Ж.А.

Торгово-инвестиционное сотрудничество Казахстана со странами Центральной Азии.....435

Кажыкен М.

Методологический подход к измерению адаптивности и адаптации национальной экономики.....451

Киреева А., Лодхи Р.Н., Бекбосинова А.С.

Детерминанты и стратегические направления расширения доступа женщин к качественной занятости в Казахстане.....468

Кокенова А.Т., Молдабеков Б.К., Коптаева Г.П.

Моделирование воздействия кооперативных хозяйств на организационно-экономический механизм устойчивого развития животноводческих систем Туркестанской области.....490

Куланова Д.А., Сейсенбаева Ж.М., Кыдырова Ж.Ш.

Инновационная инфраструктура легкой промышленности: интеграция финансовых инструментов и структурные преобразования.....517

Нургалиева К., Бисенбаева С., Жумаханова К.

Социальное предпринимательство в Казахстане: современное состояние, механизмы поддержки и направления развития.....550

Омаркожаева А.Н., Абибаева М.Д., Ярдякова И.В.

Туризм как фактор повышения социально-экономической устойчивости моногородов Казахстана.....569

Рустемұлы М., Сихимбаева Д.Р., Сихимбаев М.Р.

Платежи за недропользование и экономическая оценка минерально-сырьевых ресурсов.....590

Шалболова У.Ж., Салыков А.М., Джунусова А.Т.

Оценка эффективности инвестиционного проекта в жилищном строительстве с учетом цифровой трансформации.....605

Скакова С.Н., Давлетова М.Т., Герасименко В.В.

Влияние цифрового маркетинга на поведение потребителей во внутреннем туризме в Казахстане.....626

Тажикенова С.К., Заякина А.В., Булакбай Ж.М.

Экономическая оценка рынка жилой недвижимости Казахстана: тенденции, региональные различия и факторы развития.....654

Текенова А.У., Ержанов А.К., Жарылкасинова М.Ж.

Внутренний контроль товарных операций в торговле в условиях цифровой трансформации.....683

Тузубекова М.К., Жумагулова А.К., Баимбетов М.К.

Оценка инвестиционной привлекательности агропромышленного комплекса Республики Казахстан: региональный сравнительный анализ.....702

Еримпашева А.Т., Таракбаева Р.Е., Мырзахметова А.М.

Цифровизация и искусственный интеллект в экономике: теоретические основы, правовое регулирование и развитие компетенций.....721

Загидуллина З.Р., Исмаилова Р.А., Толон М.

Роль специальных экономических зон в формировании государственной экспортной политики Казахстана.....738

Жумабеков А., Османов Ж., Зубец А.

Трансформация механизмов государственной поддержки предпринимательства в Республике Казахстан.....753

Жусупова Ж.К., Дүйсенова Р.Ж., Байболова Л.К.

Интеграция цифровых технологий и экологически устойчивых практик в гостиничной индустрии: систематический обзор литературы.....775

ЭКОНОМИКА – ЭКОНОМИКА – ECONOMICS

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

ISSN 1991-3494

Volume 4.

Number 422 (2026), 385-403

<https://doi.org/10.32014/2026.2518-1467.1254>

ӨОЖ 330.131.7

МАФТР 06.73.35

© **Aidarov D.Kh.¹, Taibek Zh.K.^{1*}, Turalina S.M.², 2026.**

¹ M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan;

² Zh.A. Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: jasira.taivek@mail.ru

ASSESSING THE IMPACT OF FINANCIAL RISKS ON ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY

Aidarov Daniyar — PhD student of the educational program 8D04140 “Finance”, M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan,

E-mail: daniyar.aydarov@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5792-8848>;

Taibek Zhazira — Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan,

E-mail: jasira.taivek@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-4889>;

Turalina Svetlana — Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Zh.A. Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan,

E-mail: sveta_m67@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4295-5246>.

Abstract. In the current environment of macroeconomic instability, ensuring the financial stability of enterprises largely depends on the effectiveness of financial risk management. Inflationary pressures, exchange rate volatility, rising debt burdens, liquidity constraints, and institutional factors significantly affect the financial condition of Kazakhstan's enterprises. In this regard, the purpose of the study is to assess the impact of major financial risks on the financial stability of enterprises and to develop a model approach to their comprehensive assessment. The methodological basis of the study consisted of systematic and comparative approaches, financial coefficient analysis, descriptive statistics, and model analysis. Data formed the empirical base from the public financial statements of 30 large and medium-sized enterprises in industry, manufacturing, energy, transport and services for 2019-2024, as well as official statistical materials of the Republic of Kazakhstan. The indicators of debt burden, liquidity, autonomy, capitalisation, and profitability were used in the assessment, and the cumulative impact of these

factors is reflected in the financial risk index. The results of the study showed that an increase in combined financial risk and debt burden reduces the financial stability of enterprises. In contrast, increases in liquidity and profitability have a positive impact. It has also been established that the quality of the institutional environment, corporate governance, and financial policy contributes to increasing enterprises' resilience to external and internal risks. Based on the results obtained, a financial risk management model is proposed that includes the stages of identification, assessment, and selection of regulatory, control, and monitoring tools. The practical significance of the study lies in the possibility of applying the proposed approach to optimise the debt structure, strengthen liquidity, improve financial policy, and improve the quality of management decisions.

Keywords: financial risk; financial stability; enterprise; debt burden; liquidity; financial ratios; risk management

For citations: Aidarov D.Kh., Taibek Zh.K., Turalina S.M. Assessing the impact of financial risks on enterprise financial stability. Scientific Journal of Pedagogy and Economics, 2026. — No.4. — P. 385-403. DOI: <https://doi.org/10.32014/2026.2518-1467.1254>

© Айдаров Д.Х.¹, Тайбек Ж.Қ.^{1*}, Туралина С.М.², 2026.

¹ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан;

² Ж.А. Тәшенев университеті, Шымкент, Қазақстан.
E-mail: jasira.taivek@mail.ru

ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРДІҢ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІН БАҒАЛАУ

Айдаров Данияр — 8D04140 «Қаржы» білім беру бағдарламасының PhD докторанты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: daniyar.aydarov@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5792-8848>;

Тайбек Жазира — экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: jasira.taivek@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-4889>;

Туралина Светлана — экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Ж.А. Тәшенев университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: sveta_m67@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4295-5246>.

Аннотация. Макроэкономикалық тұрақсыздықтың қазіргі жағдайында кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету көбінесе қаржылық тәуекелдерді басқарудың тиімділігіне байланысты. Инфляциялық қысым, айырбас бағамының құбылмалылығы, борыштық жүктеменің өсуі, өтімділікті шектеу және институционалдық факторлар Қазақстан кәсіпорындарының қаржылық жағдайына айтарлықтай әсер етеді.

Осыған байланысты зерттеудің мақсаты негізгі қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына әсерін бағалау және оларды кешенді бағалауға модельдік тәсілді әзірлеу болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі жүйелік және салыстырмалы тәсілдер, қаржылық коэффициенттік талдау, сипаттамалық статистика және модельдік талдау болды. Эмпирикалық базаны өнеркәсіптің, өңдеуші сектордың, энергетиканың, көліктің және қызмет көрсету саласының 2019-2024 жылдардағы 30 ірі және орта кәсіпорындарының жария қаржылық есептілігінің деректері, сондай-ақ Қазақстан Республикасының ресми статистикалық материалдары қалыптастырды. Бағалау үшін борыштық жүктеме, өтімділік, автономия, капиталдандыру және кірістілік көрсеткіштері пайдаланылды және факторлардың жиынтық әсері қаржылық тәуекел индексі арқылы көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері жиынтық қаржылық тәуекел мен қарыз жүктемесінің артуы кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығының төмендеуіне әкелетінін көрсетті, ал өтімділік пен рентабельділіктің артуы оң әсер етеді. Сондай-ақ институционалдық ортаның, корпоративтік басқарудың және қаржы саясатының сапасы кәсіпорындардың сыртқы және ішкі тәуекелдерге тұрақтылығын арттыруға ықпал ететіні анықталды. Алынған нәтижелер негізінде оларды сәйкестендіру, бағалау, реттеу, бақылау және мониторинг құралдарын таңдау кезеңдерін қамтитын қаржылық тәуекелдерді басқару моделі ұсынылды. Зерттеудің практикалық маңыздылығы берешек құрылымын оңтайландыру, өтімділікті нығайту, қаржылық саясатты жетілдіру және басқару шешімдерінің сапасын жақсарту үшін ұсынылған тәсілді қолдану мүмкіндігі болып табылады.

Түйін сөздер: қаржылық тәуекел; қаржылық тұрақтылық; кәсіпорын; қарыз жүктемесі; өтімділік; қаржылық коэффициенттер; тәуекелдерді басқару

© Айдаров Д.Х. ¹, Тайбек Ж.К. ^{1*}, Туралина С.М. ², 2026.

¹Южно-Казахстанский исследовательский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан;

²Университет имени Ж.А. Ташенева, Шымкент, Казахстан.

E-mail: jasira.taivek@mail.ru

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ

Айдаров Данияр — PhD докторант образовательной программы 8D04140 «Финансы», Южно-Казахстанский исследовательский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, E-mail: daniyar.aydarov@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5792-8848>;

Тайбек Жазира — кандидат экономических наук, старший преподаватель, Южно-Казахстанский исследовательский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, E-mail: jasira.taivek@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-4889>;

Туралина Светлана — кандидат экономических наук, старший преподаватель, Университет имени Ж.А. Ташенева, Шымкент, Казахстан,
E-mail: sveta_m67@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4295-5246>.

Аннотация. В современных условиях макроэкономической нестабильности обеспечение финансовой устойчивости предприятий во многом зависит от эффективности управления финансовыми рисками. Инфляционное давление, волатильность обменного курса, рост долговой нагрузки, ограничения ликвидности и институциональные факторы оказывают существенное влияние на финансовое состояние предприятий Казахстана. В этой связи целью исследования является оценка влияния основных финансовых рисков на финансовую устойчивость предприятий и разработка модельного подхода к их комплексной оценке. Методологическую основу исследования составили системный и сравнительный подходы, финансовый коэффициентный анализ, описательная статистика и модельный анализ. Эмпирическую базу сформировали данные публичной финансовой отчетности 30 крупных и средних предприятий промышленности, обрабатывающего сектора, энергетики, транспорта и сферы услуг за 2019–2024 годы, а также официальные статистические материалы Республики Казахстан. Для оценки использованы показатели долговой нагрузки, ликвидности, автономии, капитализации и рентабельности, а совокупное воздействие факторов отражено посредством индекса финансового риска. Результаты исследования показали, что увеличение совокупного финансового риска и долговой нагрузки приводит к снижению финансовой устойчивости предприятий, тогда как повышение ликвидности и рентабельности оказывает положительное влияние. Установлено также, что качество институциональной среды, корпоративного управления и финансовой политики способствует повышению устойчивости предприятий к внешним и внутренним рискам. На основе полученных результатов предложена модель управления финансовыми рисками, включающая этапы их идентификации, оценки, выбора инструментов регулирования, контроля и мониторинга. Практическая значимость исследования заключается в возможности применения предложенного подхода для оптимизации структуры задолженности, укрепления ликвидности, совершенствования финансовой политики и повышения качества управленческих решений.

Ключевые слова: финансовый риск; финансовая устойчивость; предприятие; долговая нагрузка; ликвидность; финансовые коэффициенты; управление рисками

Кіріспе. Қазіргі кезеңде Қазақстан экономикасының дамуы кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына әсер ететін ішкі және сыртқы тәуекелдердің күшеюімен сипатталады. Инфляциялық қысымның артуы, валюта бағамының құбылмалылығы, қарыз жүктемесінің өсуі, өндірістік

шығындардың қымбаттауы және институционалдық ортадағы өзгерістер кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижелеріне тікелей ықпал етеді. Мұндай жағдайда қаржылық тәуекелдерді уақтылы анықтау, бағалау және оларды басқарудың тиімді тәсілдерін әзірлеу кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады. Қаржылық тұрақтылықтың әлсіреуі төлем қабілеттілігінің төмендеуіне, қарыз міндеттемелерін орындау мүмкіндігінің нашарлауына және ұзақ мерзімді даму әлеуетінің шектелуіне алып келуі мүмкін.

Қазіргі экономикалық жағдайда кәсіпорындардың қаржылық тәуекелдеріне әсер ететін негізгі факторлардың бірі – макроэкономикалық тұрақсыздық. Инфляцияның жоғарылауы өндірістік және операциялық шығындардың өсуіне, айырбас бағамының өзгеруі валюталық тәуекелдердің күшеюіне, ал ішкі сұраныстың әлсіреуі кәсіпорындардың табыстылығының төмендеуіне алып келеді. Сонымен қатар сыртқы экзогендік тәуекелдер, соның ішінде климаттық және институционалдық өзгерістер, кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына қосымша қысым түсіреді. Осы жағдайлар қаржылық тәуекелдерді бағалауда тек ішкі қаржылық көрсеткіштерді ғана емес, сонымен қатар сыртқы орта факторларын да ескерудің қажеттілігін көрсетеді.

Дегенмен, Қазақстан кәсіпорындары деңгейінде қаржылық тәуекелдердің қаржылық тұрақтылыққа әсерін сандық және сапалық факторларды біріктіре отырып бағалайтын кешенді модельдік тәсілдер жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Әсіресе қарыз жүктемесі, өтімділік, табыстылық, нарықтық және институционалдық тәуекелдер арасындағы өзара байланысты біртұтас бағалау қажеттілігі сақталып отыр. Осыған байланысты зерттеудің мақсаты – Қазақстан кәсіпорындарындағы қаржылық тәуекелдердің қаржылық тұрақтылыққа әсерін талдау және оларды бағалаудың модельдік тәсілін ұсыну.

Зерттеу шеңберінде келесі ғылыми гипотезалар ұсынылады:

H1 – қаржылық тәуекелдердің деңгейі кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына теріс әсер етеді;

H2 – қарыз жүктемесінің жоғары болуы кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын әлсіретеді;

H3 – өтімділік деңгейінің жоғары болуы қаржылық тұрақтылықты арттырады;

H4 – институционалдық орта мен корпоративтік басқару сапасы қаржылық тәуекелдердің ықпалын әлсірететін маңызды факторлар болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына әсерін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік беретін модельдік тәсілді ұсынуымен айқындалады. Зерттеудің практикалық маңызы алынған нәтижелерді кәсіпорындардың қаржылық саясатын жетілдіруде, тәуекелдерді басқару жүйесін күшейтуде және басқарушылық шешімдер қабылдауда қолдану мүмкіндігімен байланысты.

Әдебиеттерге шолу. Қаржылық тәуекелдерді басқару және

кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын бағалау мәселесі қазіргі экономикалық ғылымдағы маңызды зерттеу бағыттарының бірі болып табылады. Қаржылық тұрақтылық кәсіпорынның сыртқы және ішкі күйзелістер жағдайында қызметін үздіксіз жалғастыру, қарыз міндеттемелерін уақтылы орындау, өтімділікті сақтау және ұзақ мерзімді даму әлеуетін қамтамасыз ету қабілетімен сипатталады. Осы тұрғыдан алғанда, қаржылық тәуекелдер кәсіпорынның табыстылығы, капитал құрылымы, өтімділігі және жалпы қаржылық орнықтылығы үшін шешуші факторлардың бірі болып саналады. Соңғы зерттеулерде қаржылық тәуекелдер тек микроқаржылық көрсеткіштер арқылы ғана емес, сонымен қатар макроэкономикалық, институционалдық және басқарушылық факторлармен өзара байланыста қарастырылып келеді (Drobyazko and Barwinska-Malajowicz, 2020; Zadorozhnyi et al., 2024).

Ғылыми әдебиеттердің елеулі бөлігі қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық нәтижелері мен тұрақтылығына тікелей ықпалын талдауға арналған. Мысалы, Ogundele және Nzama (2025) кредиттік және өтімділік тәуекелдерін басқарудың қаржылық нәтижелерге айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді. Авторлардың пікірінше, тәуекелдерді басқарудың әлсіздігі табыстылықтың төмендеуіне, қаржылық осалдықтың күшеюіне және ұзақ мерзімді тұрақтылықтың әлсіреуіне алып келеді. Бұл қаржылық тәуекелдерді басқару жүйесінің сапасы ұйымның қаржылық тұрақтылығының негізгі детерминанттарының бірі екенін дәлелдейді (Ogundele and Nzama, 2025).

Қаржылық тұрақтылықты айқындайтын негізгі факторлардың бірі ретінде қарыз жүктемесі мен өтімділік деңгейі көптеген зерттеулерде ерекше аталады. Қарыз деңгейінің шамадан тыс өсуі кәсіпорынның қаржылық тәуелділігін арттырып, төлем қабілеттілігінің нашарлауына алып келеді, ал өтімді активтердің жеткілікті болуы қысқа мерзімді міндеттемелерді орындауға және сыртқы күйзелістерге бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл тұжырымдар Ybrayev, Rustanov және Baglanova (2025) еңбегінде де расталған. Авторлар Қазақстан кәсіпорындарының қаржылық осалдығы көбінесе қарыз құрылымының тиімсіздігімен және қаржылық ресурстарды басқарудың әлсіздігімен байланысты екенін көрсетеді (Ybrayev et al., 2025).

Қазақстан контекстіндегі қаржылық тұрақтылық мәселелері банк секторы мысалында да қарастырылған. Salina, Zhang және Hassan (2020) банк жүйесінің қаржылық орнықтылығын бағалауда капитал жеткіліктілігі, актив сапасы және өтімділік деңгейі негізгі индикаторлар екенін көрсетеді. Бұл нәтижелер корпоративтік сектор үшін де әдіснамалық тұрғыдан маңызды, өйткені кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын бағалауда да ұқсас көрсеткіштер қолданылады (Salina et al., 2020).

Қаржылық тұрақтылықтың қалыптасуында институционалдық орта мен корпоративтік басқару сапасының рөлі де маңызды. Rabby және әріптестері (2026) институционалдық сапаның, басқару тиімділігінің және реттеушілік ортаның тұрақтылыққа оң әсер ететінін дәлелдейді. Сонымен

қатар Abid және Abid (2024), сондай-ақ Kalimoldayev және әріптестері (2025) макроэкономикалық тұрақсыздық, инфляция, пайыздық мөлшерлеме және айырбас бағамының өзгеруі тәуекел деңгейін күшейтіп, қаржылық шешімдерге тікелей ықпал ететінін көрсетеді. Бұл кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын бағалауда сыртқы макроэкономикалық және институционалдық факторларды міндетті түрде ескеру қажеттігін дәлелдейді (Rabby et al., 2026; Abid and Abid, 2024; Kalimoldayev et al., 2025).

Соңғы жылдары әдебиеттерде ESG факторлары мен саяси тәуекелдердің де маңызы артып келеді. Brighi, Della Bina және Venturelli (2025) ESG көрсеткіштері жоғары компаниялардың тәуекел деңгейі төмен және нарықтық құны жоғары болатынын анықтайды. Ал Demirci және Karasaer (2025) саяси тәуекелдердің кәсіпорындардың шешім қабылдауына, қаржыландыру стратегиясына және жалпы тұрақтылығына ықпал ететінін көрсетеді. Бұл зерттеулер қаржылық тұрақтылықтың тек ішкі қаржылық коэффициенттермен ғана емес, сонымен бірге сыртқы институционалдық және саяси ортамен де анықталатынын көрсетеді (Brighi et al., 2025; Demirci and Karasaer, 2025).

Қазақстан кәсіпорындарындағы қаржылық тәуекелдерді басқару тәжірибесі Aliyeva және әріптестері (2015) еңбегінде қарастырылған. Авторлар тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру кәсіпорындардың қаржылық орнықтылығын арттырудың маңызды құралы екенін атап өтеді. Олар хеджирлеу, стресс-тестілеу, қаржылық жоспарлау және тәуекелдерді сандық бағалау құралдарының маңызын көрсетеді. Бұл зерттеу корпоративтік деңгейде қаржылық тәуекелдерді басқарудың модельдік тәсілдерін әзірлеу қажеттігін негіздейді (Aliyeva et al., 2015).

Қарастырылған ғылыми еңбектер қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына елеулі әсер ететінін көрсетеді. Әдебиеттер қарыз жүктемесі, өтімділік, макроэкономикалық орта, институционалдық сапа, корпоративтік басқару және ESG факторлары қаржылық тұрақтылықтың маңызды детерминанттары екенін дәлелдейді. Алайда Қазақстан кәсіпорындары деңгейінде осы факторларды біртұтас бағалау моделіне біріктіріп, олардың қаржылық тұрақтылыққа ықпалын кешенді түрде талдайтын зерттеулер әлі де жеткіліксіз. Осы зерттеу аталған ғылыми олқылықтың орнын толтыруға бағытталады және қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына әсерін бағалаудың модельдік тәсілін ұсынады.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Бұл зерттеудің мақсаты – Қазақстан кәсіпорындарындағы қаржылық тәуекелдердің қаржылық тұрақтылыққа әсерін бағалау және оларды талдаудың модельдік тәсілін ұсыну. Зерттеу нысаны ретінде Қазақстан экономикасының өнеркәсіп, өңдеу, энергетика, көлік және қызмет көрсету салаларында жұмыс істейтін ірі және орта кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштері алынды. Зерттеу барысында кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын сипаттайтын негізгі

индикаторлар, атап айтқанда қарыз жүктемесі, өтімділік деңгейі, автономия, капиталдандыру және табыстылық көрсеткіштері талданды.

Зерттеудің эмпирикалық базасын 2019–2024 жылдар аралығындағы деректер құрайды. Зерттеу іріктемесіне қаржылық есептілігі ашық жарияланған, деректері толық және өзара салыстыруға жарамды 30 ірі және орта кәсіпорын енгізілді. Іріктеме мақсатты іріктеу әдісі негізінде қалыптастырылды. Кәсіпорындарды іріктеудің негізгі критерийлері ретінде қаржылық есептіліктің ашық қолжетімді болуы, коэффициенттерді есептеуге жеткілікті деректердің болуы және бірнеше жылдық кезең бойынша мәліметтердің салыстырмалылығы алынды. Есептілігі толық емес немесе қажетті көрсеткіштерді есептеуге жеткіліксіз кәсіпорындар зерттеуге енгізілген жоқ.

Деректер Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық жарияланымдарынан және кәсіпорындардың ресми интернет-ресурстарында жарияланған жылдық қаржылық есептілігінен жинақталды. Зерттеуде бухгалтерлік баланс, пайда мен залал туралы есеп, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп және қаржылық есептілікке берілген түсіндірме жазбалар пайдаланылды. Осы құжаттардан жалпы активтер, жалпы міндеттемелер, ағымдағы активтер, ағымдағы міндеттемелер, меншікті капитал, таза пайда, дебиторлық және кредиторлық берешек сияқты негізгі көрсеткіштер алынды. Іріктемеге енгізілген кәсіпорындардың салалық құрылымы 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Зерттеу іріктемесінің салалық құрылымы

Сала	Кәсіпорын саны	Дерек кезеңі	Дереккөз
Өнеркәсіп	8	2019–2024	Қаржылық есептілік, ҚР ҰСБ
Өңдеу өнеркәсібі	7	2019–2024	Қаржылық есептілік, ҚР ҰСБ
Энергетика	5	2019–2024	Қаржылық есептілік, ҚР ҰСБ
Көлік	4	2019–2024	Қаржылық есептілік, ҚР ҰСБ
Қызмет көрсету	6	2019–2024	Қаржылық есептілік, ҚР ҰСБ
Барлығы	30		

Ескертпе: Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық жарияланымдары (stat.gov.kz), кәсіпорындардың ресми интернет-ресурстарында жарияланған 2019–2024 жылдарға арналған жылдық қаржылық есептілігі және сол деректер негізінде есептелген көрсеткіштер бойынша құрастырылған.

1-кестеде зерттеу іріктемесіне енгізілген кәсіпорындардың салалық құрылымы көрсетілген. Іріктеменің салалар бойынша бөлінуі қаржылық тәуекелдер мен қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін экономиканың әртүрлі бағыттары бойынша салыстырмалы талдауға мүмкіндік береді және зерттеу нәтижелерінің жалпыламалығын арттырады.

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының мәліметтері, кәсіпорындардың қаржылық есептілігі, сондай-

ақ халықаралық ғылыми әдебиеттер мен ашық статистикалық дереккөздер пайдаланылды. Макродеңгейдегі көрсеткіштер ретінде инфляция, айырбас бағамы, халықтың борыштық жүктемесі және кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің жиынтық нәтижелері ескерілді. Бұл қаржылық тұрақтылықты тек кәсіпорынның ішкі көрсеткіштері арқылы ғана емес, сонымен қатар кең экономикалық контекст аясында қарастыруға мүмкіндік береді.

Қаржылық тұрақтылықты бағалау үшін абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштер қолданылды. Абсолюттік көрсеткіштерге таза активтер мен меншікті айналым қаражаттары, ал салыстырмалы көрсеткіштерге қарыз жүктемесі, ағымдағы өтімділік, автономия, капиталдандыру және активтердің табыстылығы коэффициенттері жатқызылды. Зерттеуде пайдаланылған негізгі көрсеткіштер, олардың белгіленуі, есептеу формулалары және экономикалық мазмұны 2-кестеде берілген.

Кесте 2 – Қаржылық тұрақтылықты бағалауда қолданылған негізгі көрсеткіштер, олардың белгіленуі және есептеу формулалары

Көрсеткіш	Белгіленуі	Есептеу формуласы	Экономикалық мазмұны
Қарыз жүктемесі коэффициенті	LEV	Жалпы міндеттемелер / Жалпы активтер	Кәсіпорын активтерінің қандай бөлігі тартылған қаражат есебінен қалыптасқанын көрсетеді
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	LIQ	Ағымдағы активтер / Ағымдағы міндеттемелер	Қысқа мерзімді міндеттемелерді өтеу қабілетін сипаттайды
Автономия коэффициенті	AUT	Меншікті капитал / Жалпы активтер	Қаржылық тәуелсіздік деңгейін көрсетеді
Капиталдандыру коэффициенті	CAP	Қарыз қаражаттары / Меншікті капитал	Қарыз қаражаттары мен меншікті капиталдың арақатынасын көрсетеді
Активтердің табыстылығы	PROF	Таза пайда / Жалпы активтер	Активтерді пайдалану тиімділігін және табыс қалыптастыру қабілетін сипаттайды

Ескертпе: Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық материалдары, зерттеуге енгізілген кәсіпорындардың 2019–2024 жылдарға арналған жария қаржылық есептілігі (бухгалтерлік баланс, пайда мен залал туралы есеп, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп) және осы бастапқы деректер негізінде авторлар есептеген қаржылық коэффициенттер бойынша құрастырылған.

2-кестеде зерттеуде қолданылған негізгі қаржылық көрсеткіштер, олардың белгіленуі, есептеу формулалары және экономикалық мазмұны жүйеленіп берілген. Аталған көрсеткіштер кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын кешенді бағалауға мүмкіндік береді, өйткені олар капитал құрылымын, қарыз жүктемесінің деңгейін, қысқа мерзімді төлем қабілетін және активтерді пайдалану тиімділігін сипаттайды.

Негізгі қаржылық коэффициенттер кәсіпорындардың жария қаржылық есептілігі негізінде есептелді. Атап айтқанда, қарыз жүктемесі коэффициенті жалпы міндеттемелердің жалпы активтерге қатынасы арқылы, ағымдағы өтімділік коэффициенті ағымдағы активтердің ағымдағы міндеттемелерге қатынасы арқылы, автономия коэффициенті меншікті капиталдың жалпы активтерге қатынасы арқылы, капиталдандыру коэффициенті қарыз қаражаттарының меншікті капиталға қатынасы арқылы, ал активтердің табыстылығы таза пайданың жалпы активтерге қатынасы арқылы анықталды.

Кәсіпорындардың қаржылық тәуекелдерінің жиынтық деңгейін бағалау мақсатында қаржылық тәуекел индексі (Financial Risk Index – FRI) қолданылды. Бұл индекс қарыз жүктемесі, өтімділік тапшылығы, табыстылықтың әлсіреуі және институционалдық орта әсерін біріктіретін интегралды көрсеткіш ретінде қарастырылды. Индекс келесі түрде анықталды:

$$FRI = \sum(w_i \times x_i) \quad (1)$$

мұнда FRI – қаржылық тәуекел индексі; x_i – тәуекел факторларының сандық көрсеткіштері; w_i – факторлардың салмақ коэффициенттері. Салмақ коэффициенттері көрсеткіштердің салыстырмалы маңыздылығына қарай анықталды, ал нормализацияланған көрсеткіштер түрлі өлшем бірліктерімен берілген айнымалыларды бір жүйеге келтіруге мүмкіндік берді.

Қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына ықпалын бағалау үшін модельдік теңдеу қолданылды:

$$FS = \beta_0 + \beta_1 FRI + \beta_2 LEV + \beta_3 LIQ + \beta_4 PROF + \varepsilon \quad (2)$$

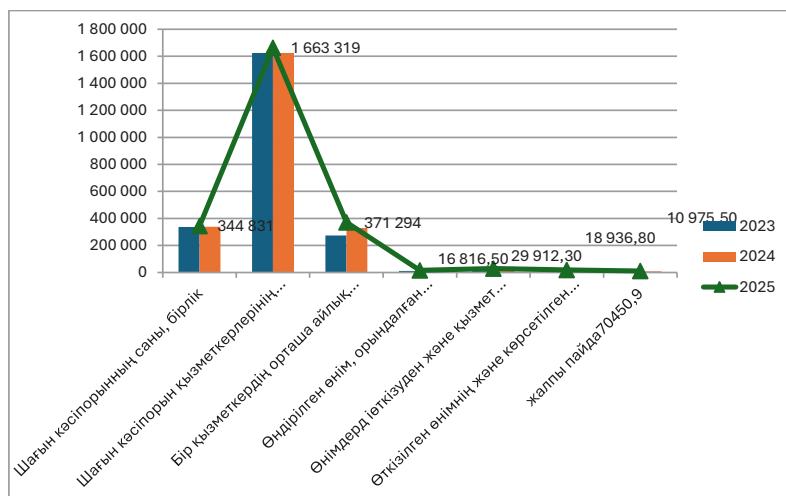
мұнда FS – кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы; FRI – қаржылық тәуекел индексі; LEV – қарыз жүктемесі; LIQ – өтімділік коэффициенті; PROF – табыстылық көрсеткіші; ε – кездейсоқ қате. Ұсынылған модель қаржылық тәуекелдер мен негізгі қаржылық коэффициенттердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына ықпалын бағалауға мүмкіндік береді.

Зерттеуде салыстырмалы талдау, жүйелік тәсіл, сипаттамалық статистика және модельдік талдау әдістері қолданылды. Сипаттамалық статистика көрсеткіштердің орташа мәнін, ауытқуын, минималды және максималды шектерін анықтауға мүмкіндік берді. Модельдік талдау қаржылық тәуекел факторларының қаржылық тұрақтылыққа ықпал ету логикасын бағалауға бағытталды. Сонымен қатар сценарийлік талдау элементтері де ескерілді: қолайсыз сценарий ретінде инфляцияның жоғарылауы, қарыз жүктемесінің артуы, өтімділіктің төмендеуі және табыстылықтың әлсіреуі қарастырылды, ал қолайлы сценарийде қарыз құрылымын оңтайландыру, өтімділікті күшейту және қаржылық саясаттың тиімділігін арттыру факторлары есепке алынды.

Зерттеу нәтижелері. Жүргізілген зерттеу Қазақстан кәсіпорындарындағы

қаржылық тәуекелдердің қаржылық тұрақтылыққа әсерін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік берді. Талдау нәтижелері кәсіпорындардың қаржылық орнықтылығы қарыз жүктемесінің деңгейіне, өтімділік жағдайына, табыстылық динамикасына және сыртқы макроэкономикалық ортаның тұрақтылығына тәуелді екенін көрсетті. Инфляциялық қысымның күшеюі, айырбас бағамының құбылмалылығы, ішкі сұраныстың әлсіреуі және қаржыландыру құнының қымбаттауы кәсіпорындардың қаржылық жағдайына тікелей әсер ететін негізгі факторлар ретінде айқындалды.

4.1 Қазақстан кәсіпорындарының қаржы-шаруашылық қызметі нәтижелерінің динамикасы. Қазақстандағы кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижелері соңғы жылдары қаржылық тұрақтылықтың біркелкі емес екенін көрсетеді. Табыс пен шығыс көлемінің құбылмалылығы, борыштық жүктеменің сақталуы және өтімділік тәуекелдерінің артуы қаржылық саясатты күшейтуді қажет етеді. Сонымен қатар инфляцияның жоғары деңгейде сақталуы мен нақты табыс көрсеткіштерінің өзгеруі ішкі сұранысқа қысым түсіріп, кәсіпорындардың өткізу көлемі мен табыстылығына әсер етеді. Сурет 1-де көрсетілгендей, кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметі нәтижелері жылдар бойынша біркелкі емес серпінмен қалыптасқан.

Сурет 1 – Кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижелері (млрд теңгемен)

Ескертпе: Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылған.

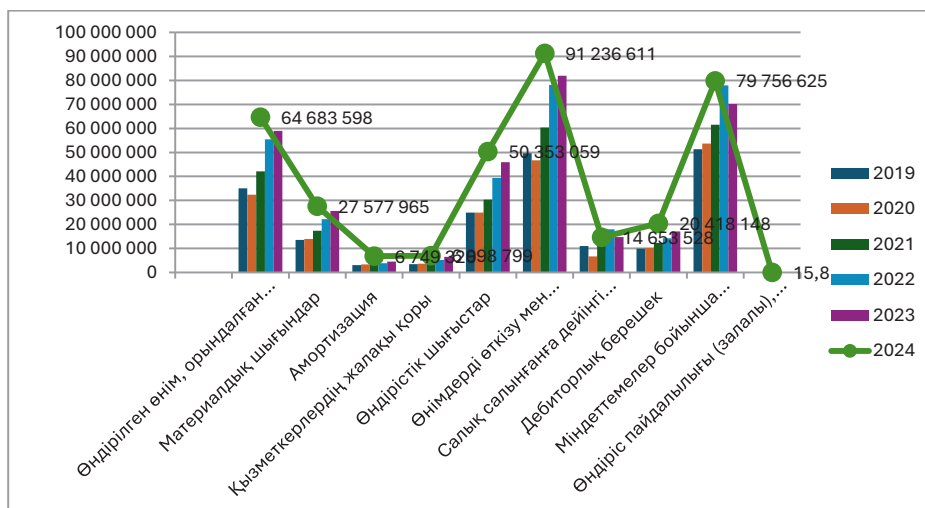
Сурет 1-дің мәліметтері кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметі нәтижелерінің соңғы жылдары біркелкі емес серпінмен қалыптасқанын көрсетеді. Жекелеген кезеңдерде өндірілген өнім көлемінің өсуі байқалғанымен, инфляциялық қысым, валюта бағамының құбылмалылығы

және өндірістік шығындардың қымбаттауы қаржылық нәтижелерге тікелей әсер етті.

2024 жылы кәсіпкерлік қызметпен айналысатын ірі, орта және шағын кәсіпорындардың өндірілген өнімі, орындалған жұмыстары мен көрсетілген қызметтерінің жалпы көлемі 118880,8 млрд теңгені құрады. Бұл көрсеткіш кәсіпкерлік сектор қызметінің ауқымын сипаттайды, алайда қаржылық тұрақтылықты бағалау кезінде табыс көлемімен қатар шығындар, міндеттемелер, өтімділік және табыстылық құрылымы да ескерілуі тиіс.

Кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық көрсеткіштерінің өзгермелілігі, борыштық жүктеменің сақталуы және макроэкономикалық қысым қаржылық саясатты қайта қарау қажеттігін көрсетеді. Сондықтан кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын бағалауда сыртқы тәуекелдер мен ішкі қаржылық көрсеткіштердің өзара байланысын кешенді түрде қарастыру қажет.

4.2 Ірі және орта кәсіпорындардың негізгі қаржылық көрсеткіштерін талдау. Ірі және орта кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын бағалау үшін табыстылық, шығындар құрылымы, берешек көлемі және активтер құрылымы сияқты көрсеткіштердің динамикасын қарастыру маңызды. Бұл көрсеткіштер кәсіпорындардың қарыз жүктемесі, өтімділік тәуекелі және қаржылық тәуелділік деңгейі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сурет 2-де көрсетілгендей, 2019–2024 жылдар аралығында ірі және орта кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметі көрсеткіштері өзгермелі сипатқа ие болған.

Сурет 2 – 2019–2024 жылдардағы ірі және орта кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің көрсеткіштерінің динамикасы

Ескертпе: Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық мәліметтері негізінде авторлармен құрастырылған.

Сурет 2-де келтірілген деректер ірі және орта кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметі көрсеткіштерінің өзгермелі болғанын көрсетеді. Сальдолық қаржылық нәтиженің 4191,0 млрд теңге көлемінде пайдамен аяқталуы кәсіпорындардың жалпы табыстылық әлеуетінің сақталғанын білдіргенімен, бұл барлық субъектілерде қаржылық тұрақтылық бірдей жоғары дегенді білдірмейді. Өндірістің рентабельділік деңгейі 18,3% болғанымен, шығындар құрылымындағы материалдық шығындардың жоғары үлесі (52,6%), еңбекақы төлеу шығындары (13,9%) және амортизациялық шығындар (15,6%) кәсіпорындардың өндірістік ресурстарға тәуелділігінің жоғары екенін көрсетеді. Сонымен қатар жалпы міндеттемелер бойынша берешектің 81312,0 млрд теңгеге жетуі және мерзімі өткен берешектің болуы борыштық жүктеме тәуекелінің сақталғанын аңғартады.

2025 жылғы I тоқсанда дебиторлық берешектің 20769,3 млрд теңгені құрауы, оның ішінде мерзімі өткен берешектің 3,1% болуы есеп айырысу тәртібінде де тәуекелдердің бар екенін көрсетеді. Активтердің жалпы құны 163239,7 млрд теңгеге жетіп, оның 63,3%-ын ұзақ мерзімді активтердің құрауы кәсіпорындардың өндірістік әлеуетін сипаттағанымен, қысқа мерзімді өтімділікке қысым түсіруі мүмкін. Суреттегі көрсеткіштер қаржылық нәтижелер оң болған жағдайда да қарыз жүктемесі, дебиторлық берешек, шығындар құрылымы және өтімділік тәуекелдері кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына елеулі ықпал ететінін дәлелдейді.

4.3 Қаржылық тәуекелдердің қаржылық тұрақтылыққа ықпалын бағалау. Қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына ықпалын бағалау үшін қаржылық коэффициенттер мен тәуекел индексі негізінде модельдік талдау жүргізілді. Алынған нәтижелер 3-кестеде берілген.

Кесте 3 – Қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына әсері

Айнымалы	Коэффициент	t-stat	p-value
FRI	-0.41	-3.12	0.002
LEV	-0.35	-2.87	0.004
LIQ	0.29	2.15	0.031
PROF	0.22	2.04	0.041

Ескертпе: зерттеуге енгізілген 30 ірі және орта кәсіпорынның 2019–2024 жылдарға арналған жария қаржылық есептілігі, Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық материалдары және осы деректер негізінде авторлар есептеген LEV, LIQ, PROF, FRI және FS көрсеткіштері бойынша жүргізілген модельдік талдау нәтижелері негізінде құрастырылған.

3-кестеде қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына ықпалын сандық бағалау нәтижелері көрсетілген. Модельдік талдау 2019–2024 жылдарға арналған жария қаржылық есептілік негізінде есептелген қаржылық коэффициенттер бойынша жүргізілді. Талдау барысында кәсіпорындардың бухгалтерлік балансы мен қаржылық

нәтижелер туралы есептерінен алынған деректер пайдаланылып, LEV, LIQ және PROF коэффициенттері есептелді, ал FRI индексі нормаланған көрсеткіштер мен салмақ коэффициенттері негізінде қалыптастырылды. Нәтижелер FRI мен LEV коэффициенттерінің теріс мәнге ие екенін көрсетті, бұл қаржылық тәуекел деңгейі мен қарыз жүктемесі артқан сайын кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығы әлсірейтінін білдіреді. Ал LIQ және PROF коэффициенттерінің оң мәндері өтімділік пен табыстылықтың жоғары болуы қаржылық тұрақтылықты күшейтетінін көрсетеді. Сонымен бірге *p-value* мәндерінің 0.05-тен төмен болуы негізгі айнымалылардың статистикалық тұрғыдан мәнді екенін дәлелдейді.

Алынған нәтижелер қарыз жүктемесі мен қаржылық тәуекелдің өсуі кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын әлсірететінін, ал өтімділік пен табыстылықтың жоғары болуы оны күшейтетінін көрсетті.

4.4 Негізгі қаржылық көрсеткіштердің сипаттамалық статистикасы. Зерттеу барысында қолданылған негізгі қаржылық көрсеткіштердің сипаттамалық статистикасы 4-кестеде ұсынылған.

Кесте 4 – Кәсіпорындардың негізгі қаржылық көрсеткіштерінің сипаттамалық статистикасы

Көрсеткіш	Орташа мәні	Стандартты ауытқу	Минимум	Максимум
Қарыз коэффициенті (LEV)	0.52	0.18	0.21	0.89
Өтімділік коэффициенті (LIQ)	1.34	0.42	0.75	2.48
Табыстылық деңгейі (PROF)	0.11	0.06	-0.03	0.24
Қаржылық тәуекел индексі (FRI)	0.37	0.15	0.10	0.68

Ескертпе: зерттеуге енгізілген 30 ірі және орта кәсіпорынның 2019–2024 жылдарға арналған жария қаржылық есептілігі, Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық материалдары және осы деректер негізінде авторлар есептеген LEV, LIQ, PROF және FRI көрсеткіштерінің сипаттамалық статистикасы бойынша құрастырылған.

4-кестеде зерттеу барысында пайдаланылған негізгі қаржылық көрсеткіштердің сипаттамалық статистикасы берілген. Кесте 2019–2024 жылдар аралығындағы жария қаржылық есептілік негізінде есептелген көрсеткіштердің орташа мәнін, стандартты ауытқуын, ең төменгі және ең жоғары шектерін сипаттайды. Мәліметтер кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштерінің айтарлықтай өзгермелі екенін көрсетеді. Қарыз коэффициентінің (LEV) орташа мәні 0.52 болғанымен, оның ең жоғары деңгейі 0.89-ға дейін жетеді, бұл жекелеген кәсіпорындардың сыртқы қаржыландыруға жоғары тәуелді екенін білдіреді. Өтімділік коэффициентінің (LIQ) орташа мәні 1.34 деңгейінде болғанымен, ең төменгі мәнінің 0.75

болуы кейбір кәсіпорындарда ағымдағы міндеттемелерді өтеу үшін өтімді активтердің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Табыстылық деңгейінің (PROF) -0.03 пен 0.24 аралығында ауытқуы кәсіпорындардың қаржылық нәтижелерінде елеулі айырмашылық бар екенін аңғартады. Қаржылық тәуекел индексінің (FRI) орташа мәні 0.37 болғанымен, оның ең жоғары деңгейі 0.68-ге жетуі кейбір кәсіпорындарда қаржылық тәуекелдің жоғары екенін көрсетеді.

Сипаттамалық статистика кәсіпорындардың қаржылық жағдайы біркелкі емес екенін және қаржылық тұрақтылықты бағалауда олардың жеке ерекшеліктерін ескеру қажеттігін дәлелдейді. Алынған нәтижелер қарыз жүктемесі мен жиынтық қаржылық тәуекелдің өсуі кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын әлсірететінін, ал өтімділік пен табыстылықтың жоғары болуы оны күшейтетінін көрсетеді.

Талқылау. Жүргізілген зерттеу нәтижелері қаржылық тәуекелдердің кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына елеулі әсер ететінін көрсетті. Атап айтқанда, қарыз жүктемесінің жоғары болуы қаржылық тұрақтылықты әлсіретсе, өтімділік пен табыстылықтың жеткілікті деңгейі кәсіпорындардың қаржылық орнықтылығын күшейтеді. Бұл нәтижелер Қазақстан кәсіпорындарының қаржылық осалдығы көбінесе қарыз құрылымының тиімсіздігімен және қаржы ресурстарын басқарудың әлсіздігімен байланысты екенін көрсететін Ybrauev және әріптестері (2025), сондай-ақ кредиттік және өтімділік тәуекелдерін басқарудың қаржылық нәтижелерге ықпалын негіздейтін Ogundele және Nzama (2025) тұжырымдарымен сәйкес келеді.

Зерттеу барысында макроэкономикалық факторлардың ықпалы да маңызды екені анықталды. Инфляция деңгейінің жоғары болуы, айырбас бағамының құбылмалылығы, нақты табыстың баяу өсуі және ішкі сұраныстың әлсіреуі кәсіпорындардың табыстылығына және ақша ағындарының тұрақтылығына қысым түсіреді. Бұл нәтижелер Abid және Abid (2024), сондай-ақ Kalimoldayev және әріптестері (2025) еңбектерінде көрсетілген макроэкономикалық тұрақсыздықтың қаржылық тәуекелдерге әсері туралы тұжырымдарды қолдайды. Әсіресе қарыз қаражаттарын көп пайдаланатын кәсіпорындар мұндай өзгерістерге неғұрлым сезімтал келетіні байқалды.

Институционалдық орта мен корпоративтік басқару сапасының рөлі де зерттеу нәтижелерінде айқын көрінді. Rabby және әріптестері (2026) институционалдық сапа мен басқару тиімділігі қаржылық тұрақтылыққа оң әсер ететінін көрсетсе, біздің зерттеуімізде басқару сапасының төмендігі мен ішкі бақылау тетіктерінің әлсіздігі тәуекелдердің өсуіне алып келетіні анықталды. Осы тұрғыдан алғанда, қаржылық тәуекелдерді төмендету тек қаржылық коэффициенттерді жақсартумен шектелмейді, сонымен қатар басқарушылық және институционалдық тетіктерді жетілдірумен тікелей байланысты.

Сонымен бірге зерттеу нәтижелері нарықтық және сыртқы факторлардың маңызын көрсетті. Нарықтағы баға тұрақсыздығы, шикізат құнының өзгеруі, айырбас бағамының ауытқуы және сыртқы сауда жағдайлары

кәсіпорындардың шығыстары мен табыстылығына әсер етеді. ESG факторларының маңызының артуы да осы үрдіспен байланысты. Brighi және әріптестері (2025) ESG көрсеткіштері жоғары компаниялардың тәуекел деңгейі төмен болатынын көрсетеді, бұл біздің зерттеудегі институционалдық және басқарушылық факторлардың қаржылық тұрақтылыққа әсері туралы қорытындылармен үйлеседі.

Қазақстан кәсіпорындарындағы қаржылық тәуекелдерді басқару тәжірибесі жүйелі тәсілді талап етеді. Осыған байланысты қарыз құрылымын оңтайландыру, өтімді резервтер қалыптастыру, ақша ағындарын жоспарлау, баға саясатын түзету және ішкі бақылауды күшейту секілді басқару құралдарын қолдану маңызды. Қаржылық тәуекелдерді басқарудың негізгі құралдары мен оларды іске асырудан күтілетін нәтижелер 5-кестеде көрсетілген.

Кесте 5 – Қаржылық тәуекелдерді басқару үлгісінен алынатын қаржылық нәтижелер

Қаржылық тәуекел түрі	Таңдалған басқару құралы	Басқарудан алынатын әсер
Қарыз тәуекелі	Қарыз құрылымын оңтайландыру, қайта қаржыландыру	Қарыз жүктемесінің төмендеуі, төлем қабілетінің артуы
Өтімділік тәуекелі	Өтімді резервтер қалыптастыру, ақша ағындарын жоспарлау	Қысқа мерзімді міндеттемелерді орындау қабілетінің жақсаруы
Нарықтық тәуекел	Баға саясатын түзету, шығындарды бақылау	Табыстылықтың сақталуы, қаржылық тұрақтылықтың артуы
Валюталық тәуекел	Валюталық тәуекелдерді хеджирлеу	Айырбас бағамы өзгерісінің жағымсыз әсерін төмендету
Институционалдық тәуекел	Корпоративтік басқаруды жетілдіру, ішкі бақылауды күшейту	Басқару сапасының артуы және тәуекелге төзімділіктің күшеюі

Ескертпе: ғылыми әдебиеттердегі ұсыныстар, тәуекелдерді басқару тәжірибелері және зерттеу нәтижелері негізінде құрастырылған (Aliyeva et al., 2015; Ogundele and Nzama, 2025).

5-кестеде көрсетілген басқару құралдары қаржылық тәуекелдерді төмендетуге және кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын арттыруға бағытталған негізгі практикалық тетіктерді сипаттайды. Кестеде әрбір тәуекел түріне сәйкес келетін басқару құралы және оны қолданудан күтілетін қаржылық әсер жүйеленген. Атап айтқанда, қарыз тәуекелін төмендету үшін қарыз құрылымын оңтайландыру және қайта қаржыландыру, өтімділік тәуекелі үшін өтімді резервтер қалыптастыру мен ақша ағындарын жоспарлау, нарықтық тәуекел үшін баға саясатын түзету мен шығындарды бақылау, валюталық тәуекел үшін хеджирлеу, ал институционалдық тәуекел үшін корпоративтік басқару мен ішкі бақылауды күшейту ұсынылады. Бұл құралдар борыштық жүктемені азайтуға, өтімділікті нығайтуға, табыстылықты сақтауға және кәсіпорындардың тәуекелге төзімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

5-кестеде ұсынылған шаралар қаржылық тәуекелдерді басқарудың тиімділігі кәсіпорынның қаржылық саясатының сапасына, басқарушылық шешімдердің уактылы қабылдануына және ішкі бақылау тетіктерінің даму деңгейіне тәуелді екенін көрсетеді.

Қаржылық тәуекелдерді басқару құралдарын кәсіпорын деңгейінде кезең-кезеңімен енгізу үшін жүйелі жол картасын қалыптастыру маңызды. Ұсынылған кезеңдік тәсіл тәуекелдерді анықтаудан бастап, оларды бағалау, басқару шараларын таңдау, енгізу, мониторинг жүргізу және қайта жетілдіруге дейінгі негізгі кезеңдерді қамтиды. Қаржылық тәуекелдерді басқарудың кезеңдік мазмұны 6-кестеде берілген.

Кесте 6 – Кәсіпорындардағы қаржылық тәуекелдерді басқарудың тиімді үлгісін бағдарламалау

Кезең	Негізгі іс-шаралар	Күтілетін нәтиже
1. Тәуекелдерді анықтау	Қарыз, өтімділік, нарықтық, валюталық және институционалдық тәуекелдерді айқындау	Кәсіпорынның негізгі қаржылық қауіптері анықталады
2. Қаржылық көрсеткіштерді бағалау	LEV, LIQ, AUT, CAP, PROF және FRI көрсеткіштерін есептеу	Қаржылық тұрақтылық пен тәуекел деңгейі бағаланады
3. Басқару құралдарын таңдау	Қайта қаржыландыру, өтімді резерв қалыптастыру, баға саясатын түзету, хеджирлеу, шығындарды бақылау	Тәуекелдерді төмендетуге бағытталған нақты шаралар таңдалады
4. Қаржылық саясатты түзету	Қарыз құрылымын онтайландыру, ақша ағындарын жоспарлау, ішкі бақылауды күшейту	Қаржылық тұрақтылықты нығайтатын басқарушылық шешімдер іске асырылады
5. Іске асыру	Таңдалған құралдарды кәсіпорын тәжірибесіне енгізу	Қаржылық тәуекелдерді басқару тетігі жұмыс істей бастайды
6. Мониторинг және бақылау	Негізгі қаржылық көрсеткіштерді тұрақты бақылау және салыстыру	Тәуекел динамикасы мен басқару нәтижелері бағаланады
7. Қайта бағалау және жетілдіру	Нәтижелерге қарай тәуекелдерді басқару саясатын жаңарту	Қаржылық тәуекелдерді басқару жүйесі үздіксіз жетілдіріледі

Ескертпе: зерттеу нәтижелері, қаржылық тәуекелдерді басқарудың теориялық тәсілдері және кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын арттыруға қатысты ғылыми әдебиеттер негізінде құрастырылған.

6-кестеде ұсынылған жол картасы кәсіпорындардағы қаржылық тәуекелдерді басқару процесін жүйелі және кезең-кезеңімен ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Кестеде тәуекелдерді анықтау, оларды бағалау, басқару құралдарын таңдау, енгізу, мониторинг жүргізу және қайта жетілдіру кезеңдері қамтылған. Мұндай тәсіл қаржылық тәуекелдерді басқаруды бір реттік шара ретінде емес, үздіксіз басқарушылық процесс ретінде қарастыруға негіз болады.

Тәуекелдерді бастапқы кезеңде дұрыс айқындау, негізгі қаржылық көрсеткіштер арқылы бағалау және соған сәйкес басқару құралдарын таңдау кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын нығайтуға мүмкіндік береді. Қарыз құрылымын оңтайландыру, өтімді резервтер қалыптастыру, ақша ағындарын жоспарлау, шығындарды бақылау және ішкі бақылау жүйесін күшейту қаржылық саясатты тиімді жүргізудің негізгі бағыттары болып табылады. Сонымен қатар тұрақты мониторинг пен тәуекелдерді қайта бағалау басқару жүйесінің икемділігін қамтамасыз етіп, оның ұзақ мерзімді тиімділігін арттырады. Жалпы алғанда, 6-кестеде ұсынылған кезеңдік жол картасы қаржылық тәуекелдерді уақтылы анықтауға, сандық тұрғыдан бағалауға, тиісті шараларды таңдауға және олардың нәтижелерін бақылауға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге зерттеу 30 ірі және орта кәсіпорынның деректерімен шектелгенін, алсалалықерекшеліктердіңтолықбөліністекарастырылмағанын ескеру қажет. Осыған байланысты болашақ зерттеулерде іріктемені кеңейту, салалық талдауды тереңдету және қаржылық тәуекелдерді бағалаудың сандық құралдарын жетілдіру орынды.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу Қазақстан кәсіпорындарындағы қаржылық тәуекелдердің қаржылық тұрақтылыққа әсерін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелері қарыз жүктемесінің жоғары болуықаржылықтұрақтылықтыәлсірететінін, алөтімділікпентабыстылықтың жеткілікті деңгейі кәсіпорындардың қаржылық орнықтылығын күшейтетінін көрсетті. Сонымен қатар қаржылық тәуекелдердің деңгейі кәсіпорындардың қаржылық құрылымына ғана емес, макроэкономикалық жағдайға және институционалдық ортаның сапасына да тәуелді екені анықталды.

Зерттеу барысында инфляцияның жоғары болуы, айырбас бағамының құбылмалылығы, ішкі сұраныстың әлсіреуі және институционалдық шектеулер кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына теріс әсер ететін негізгі сыртқы факторлар ретінде айқындалды. Осыған байланысты кәсіпорындардың қаржылық саясатын қалыптастыру кезінде тек ішкі қаржылық коэффициенттерді ғана емес, сыртқы экономикалық ортаның өзгерістерін де ескеру қажет.

Алынған нәтижелер қаржылық тәуекелдерді басқарудың тиімді жүйесін қалыптастыру кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды шарты екенін көрсетті. Қарыз құрылымын оңтайландыру, өтімділік резервтерін қалыптастыру, қаржылық жоспарлау, тәуекелдерді тұрақты мониторингтеу және корпоративтік басқару жүйесін жетілдіру қаржылық тұрақтылықты арттыруға мүмкіндік береді. Ұсынылған модельдік тәсіл мен жол картасы кәсіпорындардың қаржылық саясатын жетілдіруде, тәуекелдерді басқару жүйесін кұруда және басқарушылық шешімдер қабылдауда қолданылуы мүмкін.

References

- Abid I., and Abid M. (2024) Sovereign credit risk assessment using CDS spreads: Evidence from emerging economies. *Journal of Risk and Financial Management*, 17(7). — 283 p. <https://doi.org/10.3390/jrfm17070283> (in Eng.)
- Aliyeva A., Kenzhegaliyeva G., and Saparova A. (2015) Financial risk management in Kazakhstan enterprises: Evidence from the oil and gas sector. *Asian Social Science*, 11(24). — P. 315–323. <https://doi.org/10.5539/ass.v11n24p315> (in Eng.)
- Battiston S., Dafermos Y., and Monasterolo I. (2021) Climate risks and financial stability. *Journal of Financial Stability*, 54. — 100867 p. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2021.100867> (in Eng.)
- Brighi P., Della Bina A., and Venturelli A. (2025) Firm value and risk: How relevant are ESG factors and ESG controversies? *Journal of Financial Reporting and Accounting*. <https://doi.org/10.1108/JFRA-12-2024-0953> (in Eng.)
- Demirci F., and Karacaer S. (2025) Exploring the heterogeneous effect of political risk on corporate investment in emerging markets. *Journal of Corporate Finance Research*, 20(3). — P. 118–137. <https://doi.org/10.17323/j.jcfr.2073-0438.19.3.2025.118-137> (in Eng.)
- Drobyazko S., Barwinska-Malajowicz A., Slusarczyk B., Chubukova O., and Bielialov T. (2020) Risk management in the system of financial stability of the service enterprise. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(12). — 300 p. <https://doi.org/10.3390/jrfm13120300> (in Eng.)
- Kalimoldayev M., Tulegenova A., and Sarsenbayev K. (2025) Macroeconomic determinants of non-performing loans in Kazakhstan: A mediation analysis using PLS-SEM. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(8). — 431 p. <https://doi.org/10.3390/jrfm18080431> (in Eng.)
- Nichkasova N., Sadvokassova A., and Kayupov A. (2021) Development of Kazakhstan's financial market based on fuzzy cognitive maps. *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*, 14(3). — P. 245–260. <https://doi.org/10.1504/IJEPEE.2021.111937> (in Eng.)
- Nurasheva K., Abdullayeva G., and Tleubayev A. (2024) Capital flows and investment attractiveness in Central Asia: Evidence from Kazakhstan. *Journal of Sustainable Finance and Investment*. <https://doi.org/10.1016/j.rspp.2024.100039> (in Eng.)
- Ogundele O.S., and Nzama L. (2025) Risk management practices and financial performance: Analysing credit and liquidity risk management and disclosures by Nigerian banks. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(4). — 198 p. <https://doi.org/10.3390/jrfm18040198> (in Eng.)
- Pan Y., and Fan X. (2024) Shadow banking and systemic risk in China: A dynamic interbank network analysis. *Sustainability*, 16(10). — 4280 p. <https://doi.org/10.3390/su16104280>
- Rabby M.F., Rahman M., and Ahmed S. (2026) Institutional quality, corporate governance, and bank stability: Evidence from developing economies. *Journal of Risk and Financial Management*, 19(2). — 144 p. <https://doi.org/10.3390/jrfm19020144> (in Eng.)
- Salina A., Zhang Y., and Hassan M. (2020) An assessment of the financial soundness of the banking sector in Kazakhstan. *Asian Journal of Accounting Research*, 6(1). — P. 23–38. <https://doi.org/10.1108/AJAR-06-2020-0023> (in Eng.)
- Ybrayev Z., Rustanov S., and Baglanova A. (2025) Corporate characteristics and firm's financial fragility: Evidence from Kazakhstan. *International Economics and Economic Policy*, 22. — 50 p. <https://doi.org/10.1007/s10368-025-00678-4> (in Eng.)
- Zadorozhnyi Z.M., Muravskiy V., Zhukevych S., et al. (2024) Financial stability in the management system of enterprises: System analysis and formalisation of assessments in the conditions of sustainable development. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4592> (in Eng.)

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The Central Asian Academic Research Center LLP follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/ or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the Central Asian Academic Research Center LLP.

The Editorial Board of the Central Asian Academic Research Center LLP will monitor and safeguard publishing ethics.

Requirements for articles design for publication in the journal are available on the websites:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Managing Editor: A.Shormakova

Editors: D.S. Alenov, M.Konyrbekov

Computer layout: G.D. Zhadyranova

Signed for print: August 31, 2026

Format: 70×90 1/16. 48.0 printed sheets. Order No. 4